

Tärna, Bännebo och Löt

Antikvarisk kontroll

Bännebo 1:3 och 1:13, Löt 1:5, Tärna 12:1, Tärna-
Aldersbo 1:5, Tärna socken i Sala kommun, Uppland

SAU rapport 2013:8

Susanna Eklund

SAU rapporter 2013:8
ISSN 1652-9448
©SAU 2013

UTGIVNING OCH DISTRIBUTION

Societas Archaeologica Upsaliensis
Thunbergsvägen 5B, 752 38 Uppsala
post@sau.se
www.sau.se

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr och datum för tillstånd:

431-5303-12, 121019

SAU:s projektbeteckning: Tärna-Aldersbo 4104

Uppdragsgivare: Vattenfall

Belägenhet

LANDSKAP Uppland

LÄN Västmanland

KOMMUN Sala

SOCKEN Tärna

FASTIGHET Bännebo 1:3 och 1:13, Löt 1:5, Tärna 12:1,

Tärna-Aldersbo 1:5,

RAÄ Tärna 12:1,

FASTIGHETSKARTBLAD 11 H6a NÖ

KOORDINATER 6631990 / 599218

HÖJD: 50-55 m ö h

Undersökningen

TYP AV UNDERSÖKNING: Antikvarisk kontroll

UTFÖRANDETID I FÄLT: 22/10, 8-9/11 2012

UNDERSÖKT YTA: 500 löpmeter

KOORDINATSYSTEM: Sweref 99 tm

HÖJDSYSTEM: RH 70

INMÄTNINGSSYSTEM: RTK-GPS

Personal: Susanna Eklund

Fynd förvaras: Inga fynd

Arkivmaterial: På SAU:s kontor

OMSLAGSBILD:

Tärna. Foto: Susanna Eklund

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

©Lantmäteriet Medgivande MS2007/04080

DIGITALA PLANER:

Susanna Eklund

LEKTÖR:

Åsa M Larsson

TRYCK:

Societas Archaeologica Upsaliensis

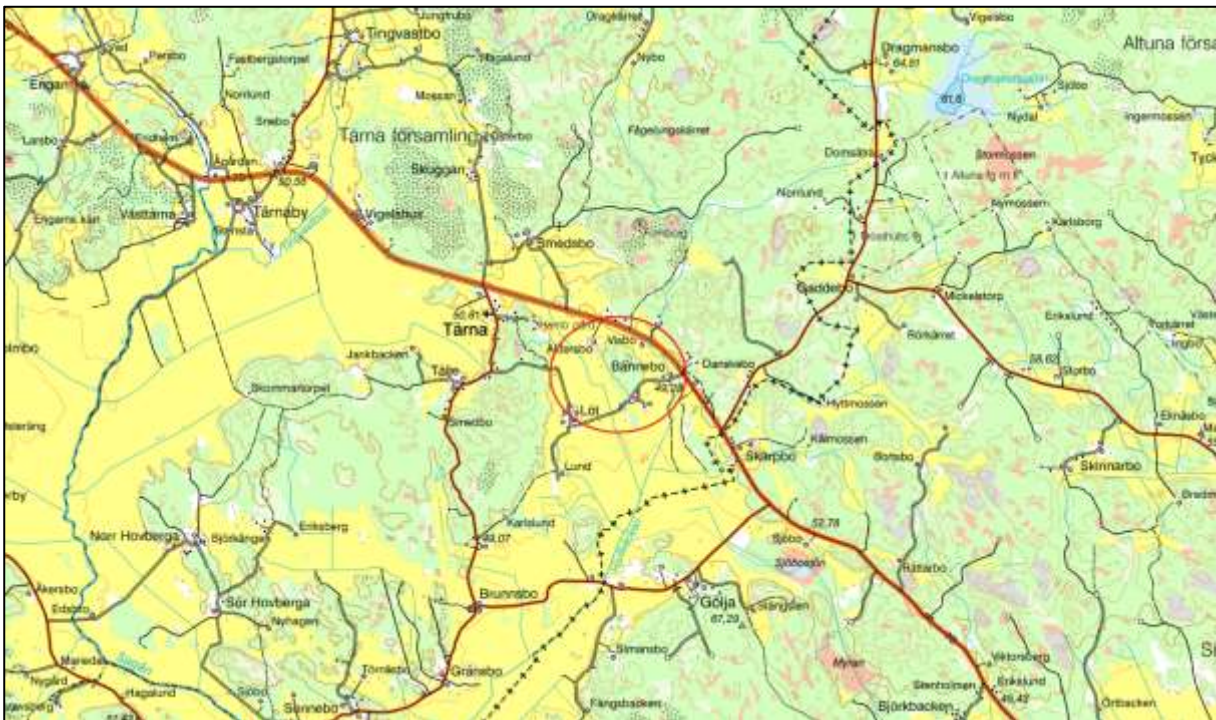
Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning	5
Antikvarisk bakgrund	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Tidigare undersökningar	7
Undersökningen	7
Metod och genomförande	7
Undersökningens resultat	7
<i>Anläggningar</i>	7
<i>Analyser</i>	9
Utvärdering	9
Referenser	10
Bilagor	11
Bilaga 1: Vedartsanalys	11
Bilaga 2: ¹⁴ C-analys	13

Sammanfattning

SAU har under hösten 2012 utfört en arkeologisk antikvarisk kontroll vid tre delsträckor i Tärna socken, Uppland. Anledningen var Vattenfalls genomförda ledningsarbeten sydost om Tärna kyrka. Ledningen passerade i närheten av två gravfält och en fyndplats.

Ett medeltida stolphål påträffades och undersöktes. I övrigt var schakten tomma.

Figur 1. Utdrag ur Terrängkartan med undersökningsområdet markerat med en röd ring.
©Lantmäteriet Gävle. Medgivande MS2007/04080. Skala 1:50 000

Inledning

SAU har efter beslut från Länsstyrelsen i Västmanlands län (431-5303-12) utfört en arkeologisk antikvarisk kontroll vid tre delsträckor i Tärna socken, Uppland. (se figur 2). Bakgrunden var att Vattenfall utför ledningsarbeten sydost om Tärna kyrka. Syftet med den antikvariska kontrollen var att skydda fornlämningarna från skada och, om fornlämning påträffas, att dokumentera anläggningar och kulturlager.

Om- och nybyggnadsarbetet på ledningsnätet passerar, berör och ligger inom område för Kulturminnesvårdsprogram för Sala kommun (1984). Den antikvariska kontrollen berörde tre delsträckor på fastigheterna Bännebo 1:3 och 1:13, Löt 1:5, Tärna 12:1, Tärna-Aldersbo 1:5, Tärna socken i Sala kommun. Vid dessa delsträckor passerade ledningen i närheten av kända fornlämningar. De berörda fornlämningarna var Tärna 12:1, Tärna 52:1 och Tärna 84:1.

Den antikvariska kontrollen utfördes i två omgångar, den 22/10 och den 8-9/11 2012 för att logistiken skulle fungera på bästa möjliga sätt för exploitören.

Antikvarisk bakgrund

Topografi och fornlämningsmiljö

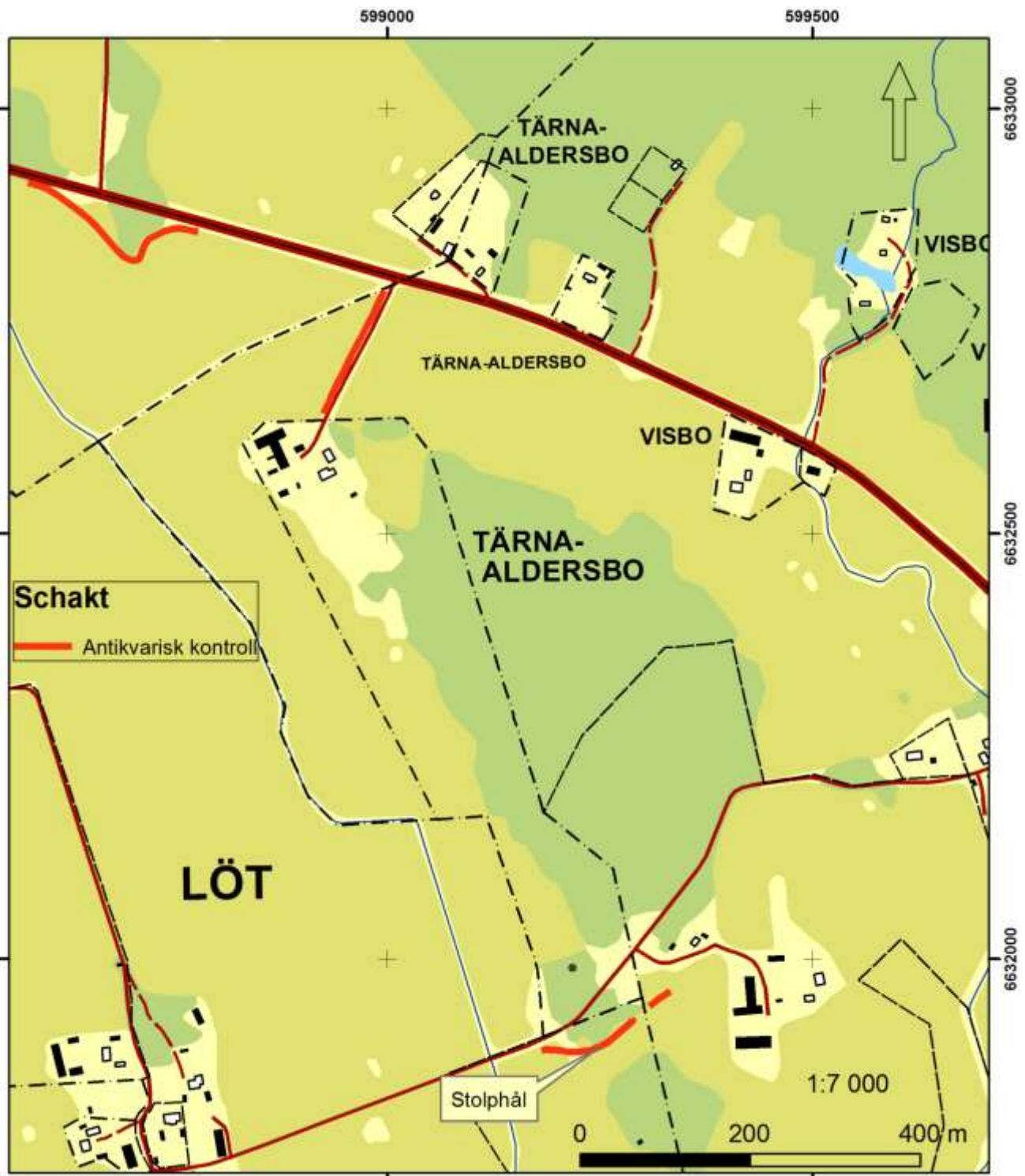
De aktuella sträckorna för schaktningen ligger i ett jordbrukslandskap med åkerholmar omgärdade av större skogspartier. Omkringliggande område är rikt på fornlämningar från sten-, brons- och järnålder.

De tre berörda delsträckorna drogs i närheten av tre kända fornlämningar; Tärna 12:1, Tärna 52:1 samt Tärna 84:1.

Fornlämning Tärna 12:1, ett gravfält med sju stensättningar är beläget ca 45-50 m ö h. Troligen har gravfältet skadats av intilliggande väg och förmodligen finns det fler gravar som inte är synliga ovan mark. Söder om gravfältet mot åkerkanten finns flera odlingsrösen bland annat bestående av skärvsten/eldpåverkad sten. Dessa stenar är troligen rester från en i närheten liggande förhistoriska boplats. Dessa boplatser är inte synliga ovan mark eftersom de oftast ligger i den plöjda åkermarken. Förhistoriska boplatser ligger ofta i direkt anknytning till gravfälten.

Fornlämning Tärna 52:1 vid Aldersbo, 50 m ö h, är en lösfyndsamling bestående av brons- och skifferföremål. Bland annat finns uppgifter om en praktfull bronsyxå (Karlinder 1926). Det finns dessvärre ingen exakt uppgift om var föremålen kommer ifrån.

Fornlämning Tärna 84:1 utgörs av en stensättning belägen direkt söder om riksväg 70 på udden av ett impediment ca 50 m ö h. Stensättningen är ca 5 meter i diameter och omfattar ett antal större stenblock.

Figur 2. Utdrag ur Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. ©Lantmäteriet Gävle. Medgivande MS2007/04080. Skala 1: 7000

Tidigare undersökningar

Ytterligare en antikvarisk kontroll har gjorts för samma ledningsdragning, då några km åt nordväst vid Väsby by. Där påträffades omfattande rester av kulturpåverkade lager, enstaka anläggningar under lagren, ett degelfragment samt en samt en islägg i schaktet. (Sundkvist 2012).

Undersökningen

Metod och genomförande

Kabelschakten grävdes med 0,3 meters skopbredd. Schaktbredden var något större än skopans bredd, ca 0,4 – 0,5 m. Metoden innebar att det inte var möjligt att skapa sig en helhetsbild av området. För detta var schaktet helt enkelt för smalt. Positivt var dock att ingreppet blev mycket begränsat. Eftersom ledningen skulle ligga på ett djup av 0,6 meters så fick schaktningen gå stegvis för att vi skulle ha möjlighet att upptäcka eventuella arkeologiska lämningar.

Schaktens sammanlagda längd uppgick till ca 580 m. På sina håll försvårades arbetet av yttre omständigheter. Vid Löt blev schaktet på sina ställen omedelbart helt vattenfyllt. Troligen hade vi träffat en vattenåder eller källa som i princip omöjliggjorde den antikvariska kontrollen.

Schakt och anläggningar mättes in med RTK-GPS.

Undersökningsresultat

Anläggningar

Ett stolphål påträffades i schaktet vid Löt/Bännebo. Anläggningen ligger knappt 100 meter söder om gravfältet Tärna 12:1. Stolphålet hade en grå lerig fyllning och med stenskoning utmed kanterna. Anläggningen var ca 0,3 meter i diameter och 0,2 m djup.

På grund av schaktets ringa bredd har vi inte kunnat hitta några andra boplatsspår. Frågan är vad detta stolphål kan representera för aktivitet. Inga av fornlämningarna i närheten går att koppla till anläggningen. Stolphålet ligger precis mellan de två byarna Löt och Bännebo. Löt eller Loot omnämns för första gången 1399 i de skriftliga källorna och Bännebo 1341. Enligt vissa ortnamnsforskare betyder Löt, jord som köpts av trälar. Bygden har medeltida anor (Ferm m fl 1994). Intressant i sammanhanget är måhända den vattenkälla som vi måste ha snuddat vid då vi schaktade. Stolphålet påträffades bara några meter från denna vattenåder. Kanske kan man tänka sig en konstruktion i närheten av källan. Ett genomsök av SGU:s hydrologiska databas visar att källan var tidigare okänd. Den närmsta kända källan ligger en knapp km nordväst om stolphålet och kallas Rävskällan (muntl uppgift Erik Eklund, SGU).

Figur 3. Stolphål 1 i profil. Foto: Susanna Eklund

Figur 4. Schakten blev omedelbart vattenfyllda och troligen har det funnits en tidigare okänd vattenkälla i närheten. Foto: Susanna Eklund

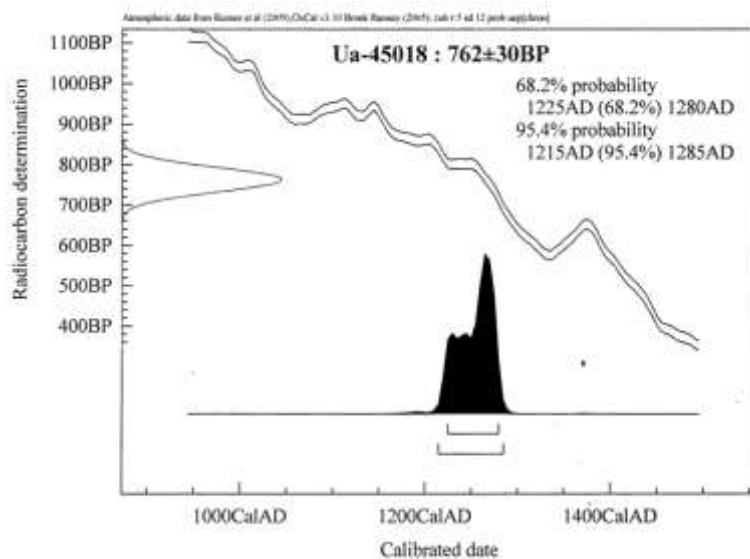
Analyser

Vedartsanalys

Vedartsanalys från stolphålet visade på tall. Eftersom tall vid sidan av ek varit det vanligaste byggnadsmaterialet under förhistorien så är det troligt att kolet kommer från själva stolpen (Qviström 2007). Tall passar som konstruktionsvirke i byggnader eftersom den är stark och hållbar och dessutom har ett rakt växtsätt. Nackdelen med tall för ¹⁴C-datering är att den kan ha en hög egenålder, vissa tallar kan bli upp emot 400 år. Det är dock osannolikt att man använt sig av en sådan gammal tall vid byggnation med tanke på storleken på en sådan fura.

¹⁴C-analys

Provet daterades till 762 ± 30 BP, 1200-tal e Kr, dvs medeltid.

Figur 5. Graf över den kalibrerade ¹⁴C-dateringen.

Utvärdering

Den antikvariska kontrollen resulterade i ett medeltida stolphål vid den sydligaste delsträckan Löt. Dateringen var något förvånande. Med tanke på det närliggande järnåldersgravfältet och den uppslängda skärvestenen hade man kunnat förvänta sig en äldre datering. Det är inte omöjligt att konstruktionen kan ha något samband med den vattenkälla som påträffades i närheten. I övrigt var schakten tomma.

Referenser

Ferm, O., Johansson, M. & Rahmqvist, S. 1994. 8 Fjädrundaland: Simtuna, Torstuna. I: *Det medeltida Sverige*. Band 1 Uppland. Riksantikvarieämbetet. Stockholm

Kulturminnesvårdsprogram för Sala kommun. 1984

Qviström, L. 2007. Skogen, veden virket. Virkesval i byggnader från järnålder och medeltid. I. Göthberg, H. (red.) *Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang. Volym 3* Arkeologi E4 Uppland, Uppsala

Karlinder K, A. Brev till Vitterhetsakademien 7/4 1926. ATA.

Sundkvist, A. 2011. *Lägg och lager i Väsby by*. Antikvarisk kontroll. SAU rapport 2011:11. Uppsala.

Muntligen

Eklund Erik, Sveriges Geologiska Undersökningar

Bilagor

Bilaga 1: Vedartsanalys

Vedlab rapport 1272

**Vedartsanalyser på material från
Uppland, RAÄ12:1 Tärna sn.**

Adress:
Kattås
670 20 GLAVA

Telefon:
0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com

Bankgiro:
5713-0460
www.vedlab.se

Organisationsnr:
650613-6255

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1272

2012-11-28

Vedartsanalyser på material från Uppland, Tärna sn. Raä 12:1.

Uppdragsgivare: Susanna Eklund/SAU

Arbetet omfattar två kolprov från två olika mindre antikvariska kontroller.

Provet från Årby-Lötgården är taget i en härd vid ett gravfält. Det innehåller kol från björk och lind. Dateringen på björk bör ge ett tillförlitligt resultat.

Provet från Tärna är också från ett gravfält men här är det taget i ett möjligt stolphål och innehåller kol från tall. Eftersom tall gärna valdes till stolpar i hus så är det mycket möjligt att kolet kommer från själva stolpen. Egenåldern kan vara hög.

Analysresultat Tärna 12:1

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
	1	Stolphål	<0,1g	<0,1g 1 bit	Tall 1 bit	Tall 17mg	

Erik Danielsson/VEDLAB

Kattås

670 20 GLAVA

Tfn: 0570/420 29

E-post: vedlab@telia.com www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Tall	<i>Pinus silvestris</i>	400 år	Anspråklös men trivs på näringsrika jordar. Den är dock ljuskrävande och blev snabbt utkonkurrerad från de godare jordarna när granen kom	Stark och hållbar. Konstruktionsvirke, stolpar, pålar, båtbygge, kärl (ej för mat) takspån, tjärblöss, träkol, tjärbränning	Underbarken till nödmjöl, årsskott kokades för C-vitaminerna. Även som kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomy 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färska vedprover.

Bilaga 2: ¹⁴C-analys

Uppsala Universitet, Ångströmlaboratoriet

Lab-nr	Kontext	Anl-typ	Material	¹⁴ C år BP	Kalibreringar
Ua-45018	A1	Stolphål	Kol	762 +/- 30	1225AD (68,2%) 1280AD, 1215AD (95,4%) 1285AD

